

zogenaamde morfeuskoeriers (zij die dodelijke middelen voor een zelfdoder uit het buitenland halen) voor de huisarts een verlichting zouden betekenen? Gevaarlijk vind ik het dat Chabot impliciet suggereert dat middelen, mits met list en bedrog, makkelijk te krijgen zijn. Eveneens dat hij min of meer expliciet een aantal criteria van zorgvuldigheid noemt waaraan een 'humane' zelfdoding zou moeten voldoen om goed en humaan te verlopen. Daarbij wandelt hij ook heel makkelijk heen over de emoties van de betrokkenen, de angst van de omstanders en over de problemen wanneer een zelfdoding niet zou lukken. Hij formuleert naar aanleiding van de casuïstiek eigen maatstaven en dringt die aan anderen op. Ronduit griezelig vind ik het wanneer hij stelt dat het langzaam dalende zorgpeil in de ouderenzorg een factor is die invloed zal hebben op het zelfgekozen levenseinde van ouderen. Wat wil hij nu: de zorg verbeteren of 'humane' zelfdood volgens de door hemzelf benoemde criteria als alternatief bieden? Had hij zich maar bij de casuïstiek alleen gehouden en de becommentariëring (met het volstrekt overbodige sociologische tintje) aan anderen overgelaten. Het zou de discussie ten goede zijn gekomen.

Joke Schulkes-van de Pol

In liefde en oorlog...

Wiersma Tj, Boukes FS, redactie. *Listen voor de huisarts*. Utrecht: Van der Wees, 2001; 158 pagina's, € 15,75. ISBN 90-5805-046-7.

Af en toe ontcom je er niet aan als je weer eens in een lastig parket zit. De patiënt heeft je klem gezet, dus verzin je – al dan niet wanhopig – een list. De patiënt die je al voorspeld had dat een dagboek echt geen nieuwe aanknopingspunten zou opleveren voor het aanpakken van zijn door jou als functioneel geduide klachten, kijkt je triomfantelijk aan als het dagboek ter sprake komt. Inderdaad, het doorworstelen heeft weinig houvast opgeleverd. Wat nu? Opeens bedenk je dat je er toch wel wat mee kunt: het

maakt niet uit wat hij doet, uitspatten of niet: de klachten trekken zich daar niets van aan. Het heeft dus geen zin om zich iets te ontzeggen voor de klachten en dat beleid leg je hem voor. Enigszins verbaasd moet hij je gelijk geven. Weloverwogen beleid of een list? Eerlijk gezegd het laatste, maar deze is zeker vaker te gebruiken.

Listen voor de huisarts: af en toe ontcom je er niet aan. Froukje Boukes en Tjerk Wiersma hebben een aantal collega's gevraagd listen te beschrijven: listen die ze vaker toepassen of juist unieke listen, alleen toegespitst op die ene patiënt met die ene unieke vraag in die ene unieke situatie. Ze hebben de listen in een aantal categorieën ondergebracht die uiteraard niet helemaal *mutually exclusive and all inclusive* zijn, maar wel bruikbaar. Sommige zijn vooral toepasbaar bij de klagers, andere weer meer bij de eisers. Diverse ingenieuze manieren om je uit crisissituaties te kunnen redden passeren de revue. Ook de bezorgden, en vooral de onwilligen zijn niet vergeten. Een deel van de beschreven listen is goed herkenbaar, zoals de paradoxale aanpak, en wordt ongetwijfeld vaak toegepast. Andere strategieën – zoals het 'aanklagen' van de patiënt – zijn misschien wel toepasbaar, maar gaan wel erg ver. Sommige zetten je even aan het denken zoals een andere invulling van de leus van het Socialistisch Patiënten Kollektief: 'Aus der Krankheit ein Waffen machen'. Was die leus in de jaren zestig en zeventig gericht tegen de maatschappij die niet deugde, nu zijn er ook patiënten die dat wapen erg doeltreffend inzetten in hun strijd tegen de dokter en voor het eigen (vermeende) welzijn. En wat te denken van de overweging uit een oude brief van een zenuwarts: 'Waarom accepteren artsen en leken wel dat kanker niet te genezen is, maar kunnen ze zich er niet bij neerleggen dat ernstig neurotisch gedrag ook ongeneeslijk is?'

De vraag of het toepassen van listen wel geoorloofd is, wordt in de inleiding even aangeroerd, maar op een luchtige wijze. En waarom ook niet? Het boek is aangenaam leesvoer, maar geen handboek voor

de huisarts. In liefde en oorlog is tenslotte alles geoorloofd. En waar we in de geneeskunde regelmatig met passie de strijd aanbinden tegen de ziekte en voor de patiënt, is een list of leugentje om bestwil wel te billijken.

Henriëtte van der Horst

Psychologische patiëntenzorg in de oncologie

De Haes JCJM, Gualthérie van Weezel LM, Sanderman R, Van der Wiel HBM. *Psychologische patiëntenzorg in de oncologie*. Handboek voor de professional. Assen: Van Gorcum, 2001; 374 pagina's, € 42. ISBN 90-232-3531-2.

Kanker is een veel voorkomende ziekte en lange tijd ging de aandacht voornamelijk uit naar de medische aspecten ervan. De psychosociale oncologie heeft de afgelopen 25 jaar – en met name sinds 1993 – steeds meer terrein gewonnen. Geleidelijk aan is de zorg voor deze groep patiënten uitgebreid tot onderwerpen die evenzeer van belang zijn voor een goede begeleiding waardoor er meer mogelijkheden zijn gekomen voor een verbetering van de kwaliteit van leven. Het kan dan bijvoorbeeld gaan om de manier waarop de patiënt omgaat met het gegeven dat hij kanker heeft. Welke mogelijkheden heeft hij om zich in dit proces staande te houden, of sterker nog, om betekenis te geven aan de ziekte? Welk netwerk heeft hij om zich heen, en op welke wijze is men samen in staat de ziekte het hoofd te bieden? Het boek beschrijft de vele aspecten die voor de psychosociale zorg van deze groep patiënten van belang zijn. De publicatie is ingedeeld in vier delen. Het eerste deel geeft een overzicht van de epidemiologie van kanker, zowel vanuit medisch als psychosociaal perspectief. In aparte hoofdstukken wordt ingegaan op de lichamelijke gevolgen van de ziekte, op coping en controle, op de sociale context en de betekenisgeving van het ziekzijn. Dit deel vormt de opstap naar deel 2 over de psychosociale hulpverlening. Hierin worden de mogelijkheden beschreven om patiënten te begeleiden

die bij het omgaan met, en de verwerking van het ziek-zijn zijn vastgelopen. Het is belangrijk om diagnostiek te doen en een goed behandelplan op te stellen dat uitgaat van de draagkracht en de draaglast van de patiënt. Per fase van de ziekte is gekeken welke veel voorkomende knelpunten het evenwicht tussen draagkracht en draaglast kunnen verstoren en welk behandelplan daarbij kan passen. De hoofdstukken in dit deel beschrijven vervolgens mogelijke interventies zoals de cognitief-therapeutische, de experiëntiële en de psychodynamische interventie. Ook wordt aandacht besteed aan de verschillende ondersteunende programma's die er in de loop van de jaren voor de patiënten zijn ontwikkeld, en hun uitkomsten. In deel 3 worden specifieke problemen behandeld in capita selecta. Het gaat hierbij bijvoorbeeld om organische psychosyndromen (delier, dementie), depressie, persoonlijkheidsstoornissen en kanker en seksualiteit. Ook pijn, vermoeidheid en ontkenning worden hier beschreven. Het laatste hoofdstuk van dit deel behandelt de te verwachten psychosociale problemen in de terminale fase. In deel 4 wordt ingegaan op de psychologische hulpverlening bij kinderen met kanker.

Dit boek is in opzet geschreven voor hulpverleners in de psycho-oncologische patiëntenzorg en in de geestelijke gezondheidszorg die incidenteel te maken krijgen met deze problematiek. Dit is terug te vinden in de niet al te diepgaande beschrijving van de verschillende onderwerpen. Enerzijds is het boek bedoeld om de lezer enige achtergrondinformatie te verschaffen die van belang is voor het werken met deze groep patiënten. Anderzijds is er klaarblijkelijk van uitgegaan dat de doelgroep over een gedegen basiskennis beschikt van de specifiekere psychosociale onderdelen en

interventiestrategieën. Het specifieke van het lijden aan kanker ten opzichte van andere (levensbedreigende) ziekten, het omgaan hiermee en de verwerking ervan worden in beknopte overzichten verwerkt, uitgaande van deze psychologische en psychiatrische achtergrond. Voor huisartsen die veel patiënten met kanker in hun praktijk hebben, kunnen delen van het boek als naslagwerk dienen voor situaties waarmee zij ook bij andere patiënten al problemen kunnen hebben. Ik noem hier dan speciaal de hoofdstukken over persoonlijkheidsstoornissen en kanker en seksualiteit.

Bernardina Wanrooij

Implementatie

Grol R, Wensing M. *Implementatie. Effectieve verandering in de patiëntenzorg*. Maarssen: Elsevier Gezondheidszorg, 2001; 463 pagina's, € 43,11. ISBN 90-352-2406X.

Het implementeren van richtlijnen en zorginnovaties in de dagelijkse praktijk van zorgverleners is een moeizaam proces. Vanaf 1989 is het NHG gestart met het maken van standaarden voor huisartsen in het kader van evidence-based patiëntenzorg. Het opvolgen van deze richtlijnen blijkt niet altijd eenvoudig. Er is inmiddels veel onderzoek gedaan naar de talrijke knelpunten die het implementeren in de weg kunnen staan. Dit (vernieuwde) leerboek van Grol en Wensing geeft blijk van een zorgvuldige analyse en beschouwing van het onderzoeksveld. Ook geeft het op systematische wijze de aanpak van verbetering in patiëntenzorg weer. Alle aspecten van implementatie worden besproken: van richtlijnontwikkeling tot de feitelijke evaluatie van de richtlijn in de dagelijkse praktijkvoering. Het is geschreven voor

een brede doelgroep, zowel in de eerste- als tweedelijnszorg.

Implementeren is niet gemakkelijk getuige het motto 'implementing guidelines and changing practice is like playing badminton in a hurricane'. Er bestaan geen kant-en-klare recepten om tot effectief implementeren te komen. Als lezers dit verwachten, dan worden ze teleurgesteld. Wel geeft dit boek een kader waarmee men, gelet op de fase van de implementatie, richting kan geven aan de voortgang in het proces van de implementatie. De auteurs pogen een wetenschappelijke basis te vinden voor de elementen van het implementeren. Uit de veelheid van geraadpleegde literatuur komen ze tot de slotsom dat de wetenschappelijke basis smal is en dat nog veel moet worden onderzocht om tot een effectieve strategie te komen.

Uitgangspunt van het boek is optimalisering van patiëntenzorg, waarbij het primaire proces (lees zorgverlener-patiëntcontact) centraal staat vanuit het perspectief van de implementator.

Voor huisartsen die op enigerlei wijze betrokken zijn bij het maken, uitvoeren of inbedden van richtlijnen voor evidence-based zorg zal het nuttig zijn dit boek aan te schaffen.

Voor geïnteresseerde huisartsen die de discipline kunnen opbrengen systematisch nieuwe richtlijnen in hun praktijk in te voeren is dit een goed handboek en naslagwerk om zich voorshands te bezinnen op mogelijke valkuilen en knelpunten.

Het boek is rijkelijk voorzien van allerlei casuïstiek, merendeels afkomstig van wetenschappelijke onderzoeksverslagen, wat de leesbaarheid van het boek zeker ten goede komt.

Gerrit van Roekel